

ЕЛІТА, ПСЕВДОЕЛІТА, КОНТРЕЛІТА

"Подивіться, як поводить себе уряд. Якщо врахувати все, то виявиться, що нами керують дилетанти і люди другого сорту. Методи нашої адміністрації привели б до краху будь-яке приватне підприємство. Методи парламенту — ви мене вибачте, примусили б застидатись будь-які збори акціонерів. Наші керівники прагнуть отримати знання шляхом експериментів, але вони далекі від того, щоб платити за знання ту ціну, яку заплатила б ділова людина; та навіть коли вони ці знання отримують, то не мають сміливості їх застосувати". Ці слова належать Джону Б'юкенену — людині, котра на початку цього століття відігравала в Англії велику політичну роль і була добре поінформована про істинний стан справ.

ТИПОЛОГІЯ ЕЛІТИ

Питання некомпетентності державної еліти, гостро поставлене Б'юкененом, значною мірою пов'язане з розмиванням самого змісту слова «еліта». В масовій свідомості належність до еліти визначається наявністю чисто зовнішніх ознак, передусім — влади і грошей, при цьому залишаються поза кадром здібності та кваліфікація, які в сумі становлять те, що називається компетентністю.

Наблизитись до правильного розуміння еліти допомагає етимологія¹:

- «еліта» (від франц. *elite*) означає краще, добірне;
- «компетентність» (від лат. *competentis*) — відповідність;
- «кваліфікація» (від лат. *qualis* — якої якості, *facio* — роблю) — здатність до якісного виконання роботи.

Це дозволяє визначити еліту як групу людей, яка найкраще відповідає виконанню певних функцій. Йдеться про чотири базові соціальні функції:

- 1 — світопізнання,
- 2 — державне керування і безпека,
- 3 — бізнес,
- 4 — робота за певною спеціальністю (професією²).

У зв'язку з цим можна говорити про 4 елітарні групи — духовну, владну, бізнесову і професійну. Кожна з них зобов'язана виконувати власний комплекс обов'язків (і бути в цьому прикладом для інших), а оскільки обов'язки суттєво відрізняються, то відрізняються і критерії належності до відповідного роду еліти.

Обов'язками **духовної еліти** є осягнення принципів буття, дослідження законів соціального розвитку, збереження і поширення духовності, знань, традицій, етичних норм.

Владна еліта має бути прикладом активного відстоювання національно-державних інтересів, цілеспрямованості, скромності, жертвовності; її головне завдання — ефективне керування національним організмом, прийняття мудрих законів і забезпечення їх виконання.

Зовсім інші вимоги до **бізнесової еліти**, які можна звести до трьох основних положень — заробляти більше грошей, дотримуватись державних законів і дбати про своїх працівників.

Не менш високі вимоги і до **професійної еліти**: виконання з гарантованою якістю та в гарантовані строки конкретної роботи — чи це хірургічна операція, чи комп'ютерна програма, чи журналістська стаття, чи музика до кінофільму.

¹ Від грецького «етимон» — істина.

² Від латинського «*professio*» — спеціальність, фах.

ПСЕВДОЕЛІТА І СПОРІДНЕНА ПРАЦЯ

«В ролі політичних діячів перед нами виступають нерішучі люди, що лише намагаються видати себе за стійких державних мужів. Не злічити нахаб і нероб в штатах державної служби. Нескінченний ряд керівників, котрі не можуть керувати, бо природа призначила їх плазувати», — так професор Лоуренс Пітер, автор всевітньо відомого бестселеру «Принцип Пітера», оцінює стан справ в США і Канаді. Це лише підтверджує, що проблема «некомпетентності еліти» є всезагальною. Правда, якщо бути термінологічно коректним, то справжня еліта за самим означенням завжди компетентна. **Тому, коли йтиметься про некомпетентність з претензіями на елітарність, вживатимемо термін «псевдоеліта».**

Як ми вже згадували, «еліта» означає «добірний», тому обов'язковою умовою існування еліти є наявність дієвих механізмів добору. Як тільки вони перестають працювати, тоді з'являється псевдоеліта зі всіма своїми обов'язковими атрибутами: некомпетентністю, корупцією, паразитизмом, аморальністю, безвідповідальністю.

Псевдоеліта є не більше, ніж пародією на справжню еліту. В її поведінці навіть присутній елемент комічного, пов'язаний з імітацією корисної роботи. Вона не створює нічого, крім ілюзій, — чи це «економічні реформи», чи «народна приватизація», чи «громадянське суспільство».

Якщо говорити абстрактно, то феномен псевдоеліти виникає внаслідок виконання людьми невластивих їм функцій. Будь-яка людина може нормально розвиватися лише в складі соціального організму, тому має вроджені і набуті здібності до виконання однієї зі згаданих вище чотирьох соціальних функцій. Кожна функція відповідає одному з чотирьох основних рівнів соціальної ієрархії:

1. Базовий рівень складають Спеціалісти («Люди кваліфікованої праці»), які діють у порівняно вузькому сегменті життя соціального організму, — це професіонали, експерти, майстри своєї справи.
2. Наступний, ієрархічно вищий рівень складають Бізнесмени («Люди діла»), здібні організувати продуктивну взаємодію Спеціалістів; вони охоплюють значно ширший сегмент життєдіяльності.
3. Набагато менше Кшатріїв³ («Людей влади»), здатних охопити своєю активністю всю соціальну систему в цілому, — політиків, державних адміністраторів, воєначальників.
4. Ще менше Брахманів⁴ («Людей духу»), які осягають вічні принципи буття і забезпечують взаємодію своєї системи «нація» з надсистемою — людством, природою, Богом.

³ Термін «кшатрій» застосовується як у східній, так і західній (європейській) традиції. Етимологічно з ним пов'язані слова «кіш», «кошовий», «кесар», «касарня», «козак» (древне — «косак»)... Всі вони походять від прадавнього слова «кес» («кс», «кш» — в давнину слова записувались без голосних), що позначало загострення, спрямування (як, скажімо, слово «коса» — це і сільськогосподарський інструмент, і зібране волосся, і вузька смуга землі). Воно ж позначало і холодну зброю, меч. Звідси «кесар» — великий воїн, князь, імператор, «касарня» — приміщення для воїнів, «косак» — великий ніж (словник Б.Грінченка).

⁴ Термін «брахман» (рахман, врахман) глибоко зафіксований в колективній пам'яті українського народу. Досьогодні він зберігся у святкуванні «Рахманського Великодня», в гуцульських легендах про рахманів, котрі пішли на схід і не повернулись, в «Повісті врем'яних літ», в географічних назвах (напр., селище Рахманівка на Дніпропетровщині), в словосполученнях «рахманний кінь» (тихий, спокійний кінь), «рахманна земля», «постимоса як рахмани» тощо.

Людина, компетентна на своєму рівні, на інших трьох рівнях є некомпетентною: або через відсутність здібностей до роботи на вищих рівнях, або через відсутність інтересу до роботи на нижчих рівнях. Саме цим пояснюється наявність у кожної людини власного рівня некомпетентності, ретельно дослідженого Лоуренсом Пітером.

Що відбувається, коли Спеціаліст намагається виконувати функції Менеджера? Як правило, результат всюди однаковий — через якийсь час бізнес або інша справа хиріє і розвалюється. А якщо Бізнесмен починає виконувати роботу Кшатрія? Тоді розвалюється держава. Адже соціальна функція бізнесмена — ефективно і надійно працювати заради отримання прибутку. Тому, потрапляючи на державний рівень, він продовжує діяти згідно зі своєю природою і просто заробляти гроші. У древньому Римі про таких говорили: «Бідним він приїхав у багату провінцію, багатим він виїхав з бідної провінції».

Ще жалюгідніше видовище, коли на високий державний пост потрапляє Спеціаліст. Робота, необхідна на цьому рівні, настільки перевищує його розуміння, що він стає маріонеткою в руках свого оточення. Тут гарантовано діє Наслідок №20 Принципу Пітера, який формулюється так: «В ієрархії можливості компетентного підлеглого керувати некомпетентним начальником перевищують можливості некомпетентного начальника керувати компетентним підлеглим»⁵. При цьому всякі спроби «перевиховати» Спеціаліста на Кшатрія цілком безглузді — з таким самим успіхом можна з коня-важковаговика робити скакуна для спортивних змагань. Адже схильність до виконання однієї з чотирьох системних функцій є вродженою. В протилежному разі завжди існувала б загроза соціальної катастрофи, якщо внаслідок моди, кон'юнктури чи масового психозу всі раптом захотіли би «перевиховатись» і стати, наприклад, артистами чи бізнесменами.

Характерною ознакою «людини-не-на-своєму-місці» є видима натуга, з якою вона робить свою роботу, хронічна наявність якихось перепон, ворогів, «об'єктивних труднощів», «недостатніх повноважень» і т.п. І навпаки, якщо людина виконує природовідповідну, споріднену (в термінах Григорія Сковороди) роботу, то вона черпає енергію з цієї роботи, здійснює її невимушено, із задоволенням. І навіть коли споріднена праця вимагає надзусиль, то це те священне напруження, при якому «ярмо Моє любе, а тягар Мій легкий» (Матвій, 11.30).

Найкращим критерієм відповідності чи невідповідності людини виконуваній роботі є кінцеві результати. Проте дуже часто цей критерій спрацьовує тоді, коли справа завалена і щось змінити вже неможливо. Тому особливий інтерес викликають технології попереднього визначення відповідності людини одній з чотирьох основних соціальних функцій. Ключ до відгадки цієї таємниці знаходимо в древній психології.

ЩО КАЗАВ БРАХМАН КАУТІЛЬЯ

Справа в тому, що у давнину знаходимо періоди, коли елітарний добір був на значно вищому рівні, ніж тепер. Наприклад, в наш «розхристаний» час, як і в інші перехідні епохи, заяви на кшталт "Я ж також на Президента не вчився, доводиться виучуватись на ходу" сприймаються як ознака особливого патріотизму і навіть громадянської жертвності. Дві тисячі років тому до дилетантизму ставились з меншим ентузіазмом.

Перед нами "Артхашастра" — книга, яку написав брахман Каутілья приблизно в IV ст. до Р.Х. В одному з фрагментів розповідається про те, яким має бути міністр: *"Місцевий житель, розвинутий, дисциплінований, що знається на ремеслах, передбачливий, розумний, з доброю пам'яттю, спритний, красномовний, впевнений у собі, вправний у відповідях, обдарований підприємливістю і хоробрістю, витривалий, чесний, товариський, стійкий у відданості, доброзичливий, сильний, здоровий, наполегливий, не*

⁵ *Питер Л.Дж.* Принцип Пітера, или почему дела идут вкривь и вкось: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1990. — 320 с., с. 232.

*впертий і не легковажний, приємний у спілкуванні, не сварливий — ось ідеальний міністр. Якщо відсутні чверть або половина цих чеснот — це середній і поганий міністр*⁶.

Описуються і шляхи перевірки якостей міністрів: *"Їхні походження і здібності до керівництва нехай цар вияснить через довірених людей; їхнє мистецтво в ремеслі і гостроту наукового знання — від людей однієї з ними спеціальності; їхні розум, пам'ять і спритність — в роботі; красномовство, впевненість, вправність у відповідях — у розмові; в лихах — підприємливість, хоробрість, витривалість; зі спілкування — чесність, доброту, стійкість у відданості; від сусідів — добротинність, силу, здоров'я, відсутність впертості і легковажності; особисто — привітність і несварливість"*.

Далі йде довгий і детальний опис методів перевірки істинної сутності кандидатів на вищі державні посади. Все це свідчить, що в давнину добір еліти вважався справою найбільшої державної ваги. Завдяки такому потужному «соціальному замовленню» надзвичайно високого розвитку досягла психологія індивідуальних відмінностей. Технології, запропоновані древніми психологами, ясні та прості, але їхня ефективність просто вражає.

ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТОГО РОЗВИТКУ

В химерному океані людських характерів, звичок та уподобань древні психологи виявили найсуттєвіше: просто Людини не існує, натомість є Людина-1, Людина-2, Людина-3 і Людина-4. Не вдаючись у деталі щодо співвідношення вродженого і набутого, розглянемо їхні найяскравіші особливості.

Людина-1 складає більшість людського суспільства. Вона може ефективно робити лише ті справи (нерідко достатньо складні), які стали невід'ємною частиною її життєвого досвіду і, можна сказати, доведені до автоматизму. Тому Людину-1 ще називають «Людиною особистого досвіду». Вона рідко виявляє ініціативу, але якщо це і трапляється, то така ініціативність має випадковий характер і рідко завершується успіхом. Для засвоєння нових операцій вона потребує ретельного навчання і обов'язкового тренінгу. Зате Людина-1 має цінну здатність до багатократного виконання однотипних операцій без зниження їх якості, і чим більше, тим вища виконавська майстерність. Людина-1 може працювати лише в команді під розумним керівництвом — тільки так вона досягає власного блага і виконує свою життєву місію. Її цінність визначається об'ємом накопиченого досвіду, усвідомленням своїх сильних та слабких сторін, і, як наслідок, прагненням знайти розумного вчителя і порадирика. Тоді фахівець цього типу стає щасливою знахідкою для будь-якої організації.

Людина-2 здатна до безпосереднього і ефективного застосування знань, накопичених у суспільстві, тому її ще називають «Людиною колективного досвіду». Це ерудити, здатні вчитися на чужих помилках і перемогах. Будь-яка робота, пов'язана з нормами, інструкціями, стандартами, виконується швидко і якісно. Проблеми починаються тоді, коли виникає необхідність в нестандартних рішеннях. Тоді Людина-2 або зупиняється, або починає діяти методом спроб і помилок, в її роботі починає переважати випадковість і ненадійність. Як правило, Людина цього типу значно енергійніша й ініціативніша, ніж Людина-1, проте ця ініціатива продуктивна лише в межах існуючих норм і правил. Людина-2 часто має сильні бажання і пристрасті, які нерідко виходять з-під контролю, — тоді вона робить не те, що для неї корисно, а те, що їй хочеться.

Людина-3 («Людина розуму») має здатність ефективно і надійно діяти у нестандартних ситуаціях, тобто таких, які виходять за межі особистого і колективного досвіду. Вона, здебільшого, енергійна та ініціативна, має сильні бажання і пристрасті, які, проте, знаходяться під повним контролем розуму. Однак Людина-3 втрачає здатність до якісного і невимушеного виконання багатократних однотипних операцій — вони їй не цікаві, потребують надто багато вольових зусиль.

⁶ Артхашастра, или наука политики: Пер. с санскрита.—М.:Наука, 1993.—793 с., с.24.

Людина-4 («Людина мудрості») схильна бачити за видимими подіями їх невидимі причини, корені яких заховані в духовній та інформаційній сфері, в області ноуменів і потенцій. Можна сказати, що для неї не існує абсолютно нових ситуацій — є лише універсальні принципи, які реалізуються у конкретних обставинах. Там, де Людина-3 прораховує результат, Людина-4 його вже знає інтуїтивно. Образно кажучи, «Людина розуму» завжди знайде вихід із пастки, а «Людина мудрості» в неї просто не потрапить.

Повноцінна організація можлива при наявності людей всіх чотирьох «вертикальних» типів. Древні психологи таку соціальну систему символічно зображали у вигляді воза, коня, кучера і господаря.

Віз — це Людина-1, котра не має стійкої здатності до ініціативних дій, тому потребує зовнішнього «двигуна».

Кінь — це Людина-2, яка є потужним джерелом енергії та активності, але потребує розумного керування.

Кучер — це Людина-3, яка вміло керує «конем» і турбується про «воза», здатна найкращим чином довести екіпаж до обраної мети, однак сама не здатна здійснити правильний вибір.

Господар — це Людина-4, яка впевнено орієнтується в житті, надійно відрізняє правду від брехні, реальність від ілюзій, турбується про благо всього свого екіпажу і ставить перед ним гідні цілі.

ПРИРОДНА ІЄРАРХІЯ І КОНТРЕЛІТА

Який взаємозв'язок між щойно розглянутими рівнями розвитку людини і її місцем в соціальній ієрархії? Напрошується просте рішення: Спеціаліст — це Людина-1, Бізнесмен — Людина-2 і т.д. Насправді все дещо складніше.

Робота Спеціаліста надзвичайно багатогранна, тому по мірі зростання її складності необхідні відповідно Людина-1, Людина-2, Людина-3 і Людина-4.

Робота Бізнесмена потребує інтеграції зусиль різних Спеціалістів, що неможливо без ініціативності, вміння працювати з колективом і застосовувати колективний досвід. Отже, Бізнесменом може бути Людина-2, Людина-3 і Людина-4; чим вища складність завдань, тим вищий його ранг — Бізнесмен-2, Бізнесмен -3 і Бізнесмен -4.

Аналогічно, Кшатрієм може бути Людина-3 і Людина-4. Різниця між Кшатрієм-3 і Кшатрієм-4 приблизно така, як між козаком і козаком-характерником.

І, нарешті, Брахманом може бути лише Людина-4.

Таким чином, існує ідеальна соціальна ієрархія, котра складається з 10 основних організаційних блоків: 4 типи Спеціалістів + 3 типи Бізнесменів + 2 типи Кшатріїв + Брахмани. Кількісне співвідношення між ними індивідуальне для кожної нації, проте орієнтовно на 1000 Спеціалістів припадає 100 Бізнесменів⁷, 10 Кшатріїв і 1 Брахман.

Реальна соціальна структура завжди відрізняється від ідеальної, причому чим більша така невідповідність, тим гірший загальний стан справ і тим похмуріші перспективи. І ось тут ми впритул підійшли до розуміння глибинної суті феномену еліти. **До еліти належать всі ті, що кваліфіковано працюють задля наближення реальної соціальної структури до ідеальної. Еліта організує націю згідно з природними законами, наближає її до відповідності Божественному порядку.** Для правильного структурування соціуму члени еліти повинні ясно усвідомлювати власне місце в національному організмі і мати для цього відповідну кваліфікацію. Тому справжня еліта не може бути некомпетентною.

Некомпетентність, тобто нездатність кваліфіковано робити свою справу, є ознакою псевдоеліти. Псевдоеліта безпосередньо не виступає проти

⁷ Згідно з сучасними дослідженнями, фактичний відсоток людей, придатних для бізнесу, приблизно в два рази менший. Це можна пояснити відсутністю ефективних механізмів пошуку, виховання і навчання дітей з відповідними здібностями.

природного соціального порядку, вона може навіть намагатись виконувати корисну роботу або, принаймні, її імітувати. Однак через некомпетентність така робота здійснюється методом спроб і помилок, має випадковий і абсолютно ненадійний характер. Таким чином, своєю некомпетентністю псевдоеліта підриває природний порядок і руйнує національний організм, навіть якщо це зло вона робить несвідомо.

Контреліта чинить зло свідомо. Те, що ми спостерігаємо навколо себе, не може бути наслідком лише стихійних процесів. Якщо добре приглянутись, то за некомпетентністю псевдоеліти «стирчать вуха» контреліти — не принципово, вітчизняна вона чи іноземна, східна чи західна. Важливі наслідки: вимирання народу, руйнування наукового, промислового і технологічного потенціалу, методичне винищення «середнього класу», по-діловому налагоджений процес відкачування як інтелекту (вже дібралась до талановитої молоді), так і генофонду (зокрема, гарних жінок — фізична краса є ознакою здорового генотипу), ласкаво відкриті ворота для міжнародної злочинності, іноземного мотлоху та гірших зразків західної (а тепер вже і російської) маскультури, придушення національного книговидавництва і кінематографії... Тут не йдеться про загальновідому «теорію світової змови» в її вульгарному варіанті. Проте ті, що підозрюють особливу маніпуляцію за лаштунками сучасної історії, знаходяться значно ближче до істини, ніж ті, котрі вважають, що все відбувається саме по собі.

